

Muhammed
Bihbehâni

sonra itibarı daha da arttı. 1923'te Irak hükümeti ve İngilizler'in emriyle Atebat ulemâsının sürgün edilmesine karşı çıktı. Ertesi yıl kurucu meclis üyeliğine seçildi. Rızâ Şah Pehlevî'nin (1925-1941) saltanatının sonuna kadar sarayla olan iyi ilişkisi sürmekle birlikte önemli bir sosyal faaliyete katılmadığı görülmektedir. Bihbehâni, 1945'te Tahran cuma imamıyla birlikte ülkenin işgaline son verilmesi için Sovyet, İngiliz ve Amerika elçiliklerine hitaben ortak bir deklarasyon yayımladı.

Muhammed Rızâ Şah Pehlevî döneminde de (1941-1979) önemli dinî liderlerden biri olarak bir taraftan halk katındaki siyasal ve sosyal nüfuzu, diğer taraftan saraydaki itibarı sayesinde önemli konularda danışma ve ara buluculuk mevkinde bulunmaya devam etti. 1948'de on dört müctehidle beraber kadınların kamusal alanlarda tesettüre riayet etmeden dolaşmalarının haram olduğuna dair yayımlanan bir fetvayı imzaladı. Ardından dönemin başbakanı İbrâhim Hakîmî, Bihbehâni'den baş örtüsü takmayan kadınlara karşı hoşgörölü davranılması ve herhangi bir saldırıda bulunulmaması yönünde halkı ikna etmesini istedi. Benzer bir ara buluculuğu da 1952'de Musaddık hükümetinin kadınlara verdiği oy hakkıyla ilgili önergeyi dinî çevrelerin tepkisi üzerine geri çekmesinde görüldü. 1953 yılında Başbakan Musaddık'ın petrolü millileştirme hareketini destekledi, ona karşı ılımlı ve dengeli bir siyaset izledi. Ancak bir süre sonra, Musaddık'ın şah karşıtı politikaları ve Meclis-i Şûrâ-yı Millî Başkanı Âyetullah Kâşânî ile arasının açılması üzerine Bihbehâni başbakanı olan güvenini kaybetti. Âyetullah Burûcirdî ile birlikte 1953 Ağustosunda Musaddık'ın bir darbe ile düşürülmesinde önemli rol oynadı. Musaddık'a karşı şahın ve Amerika'nın yanında yer almasının temelinde Musaddık'ın başını çektiği Cephe-i Millî'nin komünist Tudeh Partisi'ne olan yakınlığının bulunduğu söylenir.

1953 ile 1955 arasında Bihbehâni adı İran kamuoyunda en fazla öne çıkan isimlerdendi. Bir ara ülke dışına çıkmak zorunda kalan şahın geri dönmesinde etkin rol oynadı. Şaha bir telgraf göndererek alkollü içkilerin üretimi ve satışının yasaklanması için yeni başbakan Fazlullah Zâhidî'nin verdiği sözü tutmasını istedi. Şah böyle bir yasak yanlısı olmasa bile bu talebi saygıyla karşıladı. Böylece ulemâ-devlet ilişkilerinde karşılıklı tâvizlerle bir denge oluşturuldu. Başta Bihbehâni olmak üzere ulemânın desteğiyle dönemin radikal örgütlerinden Fedâiyân-ı İslâm çokertildi ve komünist Tudeh Partisi etkisiz hale getirildi. Bihbehâni, Türkiye ve Irak'ın da katıldığı Bağdat Paketi'nin bir barış paketi olarak değerlendirip hükümetin bu konudaki dış politikasını destekledi. Bahâller'in faaliyetlerine karşı halkın duyduğu tepki üzerine 1955'te Bahâî dinî merkezlerinin kapatılmasında da şah nezdinde etkili oldu. Ancak 1958'de Bihbehâni'nin hükümetle ilişkileri bozulmaya başladı. Bihbehâni o yıl senatoda kadınlara oy hakkı verilmesini savunanları kınadı. 1962'ye kadar bu sorunun peşini bırakmadı. Hükümete karşı diğer bir muhalefeti de yeni toprak yasası konusundaydı. Bu arada Âyetullah Burûcirdî de ona toprakların sınırlandırılmasının İslâm hukukuna aykırı olduğunu belirten açık bir mektup yollayarak kendisini desteklediğini belirtti. Bihbehâni 1963'te Muhammed Rızâ Şah Pehlevî'nin bir referandumla uygulamaya koyduğu, "Ak Devrim" diye anılan reform programı konusunda başbakana bir yazı gönderip devletin vakıf arazilerini bölmekten vazgeçmesini istedi. Şahın Ak Devrim'ine karşı çıkan Âyetullah Humeyni, toprak reformu konusunda referandum yapılmasını haram saydığı bir sırada Bihbehâni de Âyetullah Seyyid Ahmed Hânsârî'nin yanında yer alarak referandumu haram sayan fetvasına destek verdi. Böylece sarayın tepkisini daha fazla çekmeye başlayan Bihbehâni'nin oğlunun meclise girmesi engellendi. Bihbehâni 12 Kasım 1963'te vefat etti, naaşı Irak'a götürülerek Necef'te defnedildi. Vefat ettiği tarih devlet tarafından resmî yas günü ilân edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Shahrough Akhavi, *Religion and Politics in Contemporary Iran: Clergy-State Relations in the Pahlavi Period*, Albany 1980, s. 63, 69, 74-75, 77; A'yânü's-Şî'a, IX, 389; Mehdî Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyyet-i İran*, Tahran 1363 hş., IV-V, 724, 823; Muhammed Hırzûddin, *Ma'ârifü'r-ricâl* (nşr. M. Hüseyin Hırzûddin), Kum 1405, II, 18; Muhammed Cernâdekânî, 'Ulemâ-yi Büzürg-i Şî'a: *Ez Küleynî tâ Humeynî*, Kum 1364 hş., s. 337; Hüseyin Mekki, *Târîh-i Bist Sâle-i İran*, Tahran 1374 hş., V, 484-488;

Mahmûd Tulûî, *Bâzîgerân-ı 'Asr-ı Pehlevî: Ez Furûğî tâ Ferdüst*, Tahran 1374 hş., I, 402, 435, 460, 463, 467; Gulâmırzâ Necâtî, *Muşaddık: Sâlhâ-yi Mübâreze ve Muşkâvemet*, Tahran 1378 hş., s. 161, 517; Müslim Abbâsî, "Şerh-i Hâl-i Seyyid Muhammed Bihbehâni ez Lâbelâ-yı Nevstârâ ve Koftârâ-yı Târîhî", *Ma'âlât-ı Yâd*, sy. 93-94, Tahran 1388 hş., s. 114-153; Mansûre Celâdetî, "Fa'âliyyethâ-yi Siyâsî-yi Âyetullah Seyyid Muhammed Bihbehâni", *Yâd-ı Eyyâm*, sy. 58, Tahran 1389 hş., s. 6; Hamid Algar, "Behbahâni, Ayatollah Moḥammad", *Elr.*, IV, 96-97; M. Kâzım Âsâyiştaleb Tûsî, "Bihbehâni Seyyid Muhammed", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1377 hş., IV, 764-767; Robert Gleave, "al-Bihbahâni, Âyatallah Muḥammad", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2009, fas. 3, s. 170-172.

RIZA KURTULUŞ

BİLÂDÎ, Âtik b. Gays

(عاتق بن غيث البلادي)

Âtik b. Gays b. Züveyyir
b. Zâyir el-Bilâdî el-Harbî el-Mekkî
(1934-2010)

Arap yarımadasının
kültür ve medeniyetine dair
çalışmalarıyla tanınan
âlim, seyyah.

19 Ocak 1934 tarihinde Mekke'nin kuzeyinde bulunan Huleys muhafazasının yakınındaki Mısır adlı bâdiyede doğdu ve çocukluğu burada geçti. Benî Harb'in Bilâd koluna mensuptur. İlk hocası bâdiyede hayvancılıkla uğraşan, kıssahan, nesp âlimi ve şair olarak tanınan babasıdır. 1945'te babasının vefatının ardından Mekke'ye yerleşti. Bir taraftan medreseye devam ederken diğer taraftan Mescid-i Harâm'daki ders halkalarına katıldı. Medreseden mezun olunca Tâif'e giderek piyade okuluna kaydoldu (1953). Bu okulu bitirdikten (1956) hemen sonra, Süveyş krizi esnasında Suudi Arabistan tarafından Ürdün ordusunu takviye için gönderilen birlikler içinde yer aldı. Ürdün'de kaldığı iki yıl boyunca bölgeyi tanımaya ve askerlik tecrübelerini arttırmaya yönelik seyahat ve incelemelerde bulundu. Dârü Ammân el-Âlî Enstitüsü'nün gazetecilik bölümünü bitirdi. 1968'den itibaren *el-Menhel* ve *el-'Arab* başta olmak üzere çeşitli dergilerde makaleler yazmaya başladı. Suudi Arabistan ordusunda albaylık rütbesine kadar yükseldi (1974). Bu arada Riyad Dil Enstitüsü'ne ve kurslara devam ederek İngilizce'yi öğrendi. 1977'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1979'da Mekke Yayınevi'ni kurdu. Gazetecilik, ilmi araştırma, kitap telifi ve yayıncılıkla uğraştı. 15 Şubat 2010 tarihinde Mekke'de vefat etti,

Âtik b. Gays
el-Bilâdî

Mescid-i Harâm'da kılınan cenaze namazının ardından Makberetü'l-Ma'lât'a defnedildi. Mekke'de yaşadığı sokağa ve Cidde'de bir caddeye adı verilmiştir. Bilâdî, Arap kültürü ve edebiyatına yaptığı hizmetlerden dolayı çeşitli ödüller almış, Beyrut İslâm Medeniyeti Üniversitesi kendisine tarih alanında fahri doktora unvanı vermiştir. Ahmed b. Muhammed Sâlim el-Ahmedî, *‘Âtik b. Ğays el-Bilâdî: el-‘Âlimü'l-mevsû‘î 1352-1431* adıyla bir eser kaleme almıştır (Riyad 2012).

Arap dili ve edebiyatı, sosyoloji, biyografi, tarih ve coğrafya alanlarında genelde Arap yarımadasını ve özellikle Hicaz'ı merkeze alan çalışmalar yapan Âtik el-Bilâdî gazeteciliğe muhabirlikle başlamış, önceleri takma adla, ardından kendi adıyla *el-Bilâd, Hirâ', Ümmü'l-kurâ, Ukâz, Nedve, Qasîm, Edvâ* gibi gazetelerde makaleler yazmıştır. Mekke, Cidde, Tâif'teki kültür ve edebiyat kulüplerine üye olarak çeşitli görevler üstlenmiş, Suudi Arabistan'da ve diğer ülkelerde yapılan toplantılara katılmıştır. Orduda iken Arabistan dahilinde, Irak'tan Güney Arabistan ve Yemen'e kadar uzanan bölgede birçok seyahat yapmış ve geniş notlar tutmuş, bölgenin tarihi, coğrafyası, halkı, kültür ve medeniyeti hakkındaki bu notları esas alıp çoğu ansiklopedik nitelikte kitaplar kaleme almıştır. Eserlerini hazırlarken gözlemlerinin yanı sıra ilgili kaynaklardan ve görüştüğü kişilerden aldığı bilgilerden de faydalanmış, özellikle bölgelerin o günkü durumları üzerinde durmuştur. Bedevî âdet ve kültürüyle ilgili bilgileri eleştirel bir yaklaşımla naklettiği gibi bedevîlerden modern Araplar'a geçen âdetleri tesbit ederek bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Bilâdî ayrıca, Mekke ve Arabistan hakkında yazılmış tarih ve coğrafya kaynakları üzerinde geniş araştırmalar yapmış, bu eserlerdeki yanlış bilgilerin tashihi için çaba harcamıştır.

Nesep ilmiyle de ilgilenmiş, Arap kabileleri hakkındaki ansiklopedik çalışmalarında bilhassa Hicaz'da yaşayan kabilelere dair geniş mâlûmatı bir araya getirmiştir. Aynı zamanda edip olan müellifin *Elhân ve eşcân* adlı bir divanı vardır.

Eserleri. Arap Dili ve Edebiyatı: *Ṭarâʿif ve emşâlün şaʿbiyye mine'l-Cezireti'l-ʿArabiyye* (Cidde 1396/1976; Mekke 1402/1982); *el-Edebü's-şabiʿi fi'l-Hicâz* (Dimaşk 1397/1977; Mekke 1402/1982); *Emşâlü's-şifri'l-ʿArabî* (Mekke 1409/1988); *Muʿcemü'l-kelimâti'l-Aʿcemiyye ve'l-ğarbiyye fi't-târîhi'l-İslâmî* (Mekke 1411/1990); *Hedilü'l-hamâm fi târihi'l-Beledi'l-harâm: Terâcimü şuʿarâʿi Mekke ʿalâ merri'l-uşûr* (Mekke 1416/1996). **Seyahatnâme:** *Raḥalât fi Bilâdî'l-ʿArab* (Cidde 1395/1975; Mekke 1403/1983); *ʿAlâ Ṭarîki'l-hicre (Raḥalât fi kalbi'l-hicre)* (Mekke 1398/1978, 1400/1980, 1403/1983); *Beyne Mekke ve Ḥaḍramevt* (Mekke 1402/1982); *er-Rihletü'n-Necdiyye* (Mekke 1402/1982); *Beyne Mekke ve'l-Yemen* (Mekke 1404/1984); *Evdîyetü Mekkete'l-mükerrema* (Mekke 1405/1985, 1409/1988); *ʿAlâ Rubâ Necd* (Mekke 1406/1986); *Fî Ḳalbi Cezireti'l-ʿArab* (Mekke 1413/1993); *er-Rihletü'l-Yemânîyye* (Mekke 1425/2003). **Arabistan ve Mekke Tarihi:** *Muʿcemü meʿâlimi'l-Hicâz* (I-X, Mekke 1398/1978, 1404/1984); *Meʿâlimü Mekkete't-târîhiyye ve'l-eşeriyye* (Mekke 1400/1980, 1403/1983); *Muʿcemü'l-meʿâlimi'l-cuğrâfiyye fi's-sireti'n-nebeviyye* (Mekke 1982); *Fezâʿilü Mekke ve ḥürmetü'l-Beyti'l-harâm* (Mekke 1410/1990, 1414/1993); *Neşrû'r-reyâhîn fi târihi'l-beledi'l-emîn* (I-II, Mekke 1415/1994); *el-İsrâf ʿalâ târihi'l-Eşrâf* (Şerîf Ca'fer b. Muhammed'in 358'de [1968] Mekke emirliğini eline geçirmesinden 1925 yılına kadar Hicaz şerifleri tarihidir) (Beyrut 1423/2002); *Ḥayber* (Mekke 1424/2003). **Tarih ve Coğrafya Kaynaklarının Eleştirisi:** *el-Mizâh (Taşihü mâ câ'e fi baʿzi'l-müʿellefât ʿan bilâdî'l-ʿArab)* (Eyüp Sabri Paşa ile İbrâhim Rifat Paşa'nın *Mirʾatü'l-Haremeyn*'leri, Muhammed Lebîb el-Betenûn'nin *er-Rihletü'l-Hicâziyye'si*, Hâfız Vehbe'nin *Cezireti'l-ʿArab fi'l-ḳarni'l-ısrîn'i* ve Fâiz el-Bedrânî'nin *Fuṣûl min târihi kabileti Harb'i* gibi kitaplardaki hataların tesbit ve tashihiyle ilgili bir çalışmadır) (I-II, Beyrut 1424/2003); *Mihrâsü't-türâs (Kitâbü'l-Eşnâm, Esmâʾü cibâli Tihâme ve sükkânihâ, el-Mesâlik ve'l-memâlik, el-Bıldân, Şâretü'l-arz, Aḥsenü't-teḳâsim, Nüzhetü'l-müşâṭḳ, er-Ravzü'l-miṭṭâr* gibi tarih kaynaklarına dair hataların

tesbit ve tashihidir) (Beyrut 1427/2006); *el-Muşaḥḥaḥ min târihi Mekke* (Beyrut 1430/2009). Bilâdî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Nesebü Harb* (Dimaşk 1397/1977; Mekke 1402/1982, 1404/1984), *Muʿcemü ḳabâʿili'l-Hicâz* (I-III, Mekke 1399/1979, 1403/1983), *Aḥlâḳu'l-bedv* (Mekke 1404/1984), *Fezâʿilü'l-Ḳurʾân* (Mekke 1410/1990), *Âyâtüllâhi'l-bâhirât* (Mekke 1412/1991), *Aḥbârü'l-ümemi'l-mübâde (bâʿide) fi'l-Ḳurʾâni'l-Ke-rîm* (Mekke 1412/1992), *Muʿcemü ḳabâʿili'l-ʿArabiyye* (Beyrut 1423/2002), *Edvâʾü'l-beşer fi'd-dîn ve'l-aḥlâḳ ve'l-muʿâmelât* (Beyrut 1428/2007).

BİBLİYOGRAFYA :

Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Hedilü'l-hamâm fi târihi'l-Beledi'l-harâm*, Mekke 1416/1996, II, 613-616; a.mlf., *Neşrû'r-reyâhîn fi târihi'l-Beledi'l-emîn*, Mekke 1415/1994, I, 251-258; Ahmed Saîd b. Silm, *Mevsûʿatü'l-üdebâʾ ve'l-küttâbi's-Suʿûdiyyin hilâle sittine ʿam: 1350-1410*, Cidde 1412/1992, s. 89-96; Asım Hamdân, “el-Müʿerrihu'l-mevsûʿî ʿÂtik b. Ğays el-Bilâdî: Vârîşü Medreseti Mekkete't-târîhiyye”, *el-Medîne*, sy. 18736, Medine 10 Rebiülevvel 1431/24 Şubat 2010; Abdülâtif b. Muhammed el-Hamîd, “Allâmetü'l-Hicâz: ʿÂtik b. Ğays el-Bilâdî”, *Ukâz*, sy. 3210, Cidde 16 Rebiülâhîr 1431 / 1 Nisan 2010; “Arzu kitâbi (ʿÂtik b. Ğays el-Bilâdî: el-ʿÂlimü'l-mevsûʿî 1352-1431)”, *el-Cezire*, sy. 14526, Dübey 16 Şaban 1433 / 6 Temmuz 2012; Salâh ez-Zâmil, “İshâmâtü'l-müʿerrih ʿÂtik el-Bilâdî fi ḥidmeti'l-edebi's-şabiʿi”, *er-Riyâd*, sy. 16383, Riyad 22 Cemâziyelâhîr 1434 / 2 Mayıs 2013.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

BİLGE, Mahmut (1904-1974)

Son dönem âlimlerinden, müftü.

Cizre'de doğdu. Birçok âlim, müderris ve müftü yetiştiren bir aileye mensuptur. Babası Mella Abdurrahman Hoserî tanınmış bir âlimdi. İlk eğitimini babasından aldı, Arapça'nın yanı sıra Farsça öğrendi. 1922'de babasından icâzet aldı. 1963 yılında Trabzon İmam-Hatip Okulu'ndan mezun oldu. 1920'de önce vekil öğretmen, daha sonra sınavları verince asil öğretmen oldu. 1 Ekim 1929'da öğretmenlikten istifa etti ve 1930'da Cizre belediye kâtipliğiyle veznedarlığı görevlerine tayin edildi. 1934 yılından itibaren Nusaybin, Kızıltepe, Cizre ve Mardin merkezinde nüfus memurluğu ile nüfus başkâtipliği yaptı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı imtihanı kazanarak 31 Ekim 1948'de Cizre müftüsü oldu. 1969'da Birecik ve ardından Silopi'de (1970-1971) müftülük görevinde bulundu ve bu son görevinden emekliye ayrıldı. Mahmut Bilge Cizre'de vefat etti.